

УДК 811.161.2'28

**ОБНИЖЕННЯ НАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ
В УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ
(ЗМІНА АРТИКУЛЯЦІЇ [i])**

Оксана Костів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79000, м. Львів, Україна,
тел.: (032) 239 47 17*

Подано характеристику артикуляції наголошеного голосного [i]. Звернено увагу на зв'язок явища обниження вимови наголошених голосних переднього ряду як характерної риси говірок південно-західного наріччя з явищем розрізнення твердої / м'якої вимови приголосних перед звуком [i] різного походження.

Ключові слова: лінгвогеографія, діалектологія, ядро, периферія, обниження наголошених голосних.

Видання Атласу української мови (АУМ) поставило перед вітчизняною діалектологією низку важливих завдань, серед яких одним із найважливіших є інтерпретація карт, зокрема з позиції виявлення тенденцій розвитку української діалектної мови, стійкості визначальних рис наріч та говорів тощо.

Виразна та чітка артикуляція голосних у наголошеній позиції є нормативною для орфоепічної системи української літературної мови. Ця особливість часто зберігається і в діалектному мовленні, особливо у процесі артикуляції наголошених голосних заднього ряду. Характерною рисою говірок південно-західного наріччя є своєрідна обнижена вимова наголошених голосних переднього ряду високого та середнього піднесення [и], [і], [е], що виявляється в зміні артикуляції у бік голосних, відповідно, середнього та заднього рядів.

На явище обниження наголошених голосних звертали увагу численні дослідники південно-західного наріччя. Серед перших були К. Михальчук, І. Верхратський, С. Смаль-Стоцький, О. Огоновський, О. Брок та ін.

Найповніше проаналізовано зміну артикуляції наголошених голосних переднього ряду [и], [е] та [і] в монографії А. Залеського [9, с. 10–54]. Використовуючи діалектні записи, що лягли в основу карт другого тому АУМ, автор підтвердив системність риси на значній території південно-західного наріччя, фонематичний статус обниження в окремих говірках, великою кількістю прикладів наочно проілюстрував характерну вимову наголошених голосних переднього ряду в говірках української мови, а також намагався визначити основні причини існування цього явища.

Обниження [и] – наголошеного голосного переднього ряду – відзначив також Ю. Шевельов, окресливши ареал риси, що охоплює гуцульські, покутські говірки,

західну частину Волині (середнє та західне Полісся). На його думку, це “може бути частина загального процесу пониження артикуляції неогублених голосних середнього піднесення, у ході якого сталися зміни [и] > [e], а [e] > [a]” [26, с. 847]. Зрозуміло, що зміна в артикуляції одного голосного, як зазначено вище, неминуче стає причиною змін в артикуляції того звука, що знаходиться найближче: [и] – голосний передньо-середнього ряду високого піднесення, [e] – голосний переднього ряду середнього піднесення. Тому взаємозалежність зміни артикуляції цих наголошених голосних очевидна.

Обниження наголошених голосних переднього ряду порівняно з іншими фонетичними особливостями українського діалектного мовлення відбито на картах АУМ непослідовно. Адже завданням такого типу макродослідження було зобразити діалектні явища, тобто елементи статички, а ті мовні факти, які є виявами тенденцій, а отже, динаміки, часом залишалися не повністю скартографованими.

Іноді дослідники з різними артикуляційними навичками, часто представники різних діалектних систем, по-різному сприймають однакові звуки. Причиною є орієнтація слухача на властиву його говірці систему фонемних протиставлень, що приводить не лише до зіставлення почутого звука з інваріантами ідентичної фонемі, притаманної говірці експлоратора, а часто до намагання якомога точніше зафіксувати “відхилення” від звичного, тобто до своєрідної гіперкорекції [14, с. 65]. Як результат – значна кількість варіантів фонем, які репрезентують у записах до АУМ діалектні ознаки, зокрема обниження наголошених голосних переднього ряду.

Обниження наголошених голосних послідовно й системно охоплює всі наголошені голосні переднього ряду, адже зміна в артикуляції одного голосного фонологічної системи діалекту неминуче приведе до зміни в артикуляції іншого голосного, тобто кожна звукова зміна впливає на фонологічну систему, спричиняючи інші зміни, внаслідок чого система зазнає відповідної перебудови і впорядкування. Тенденція до зміни в артикуляції одного наголошеного голосного тягне за собою зміну у вимові алофона, що займає сусіднє місце і, відповідно, характеризується вищим або нижчим ступенем підняття.

Мета статті – доповнити й уточнити відомості про обниження наголошених голосних переднього ряду, зокрема голосного [і], що походить з *о в нових закритих складах.

Як відомо, артикуляція наголошеного голосного переднього ряду високого піднесення [і] на території південно-західного діалектного масиву залежить від походження голосного і тому в різних умовах відрізняється. Тенденції до обниження на території говірок південно-західного наріччя зазнає голосний [і], що походить з *о в нових закритих складах, та [і], в закінченнях прикметників твердої групи у множині, який історично розвинувся з колишнього *ыѣ (*тверді, гарні*). Звукове поле реалізації фонемі /i/ < *о охоплює звуки [i...iⁿ...иⁱ...и...и^{pl}], причому лише на території гуцульських говірок [иⁱ] набуває статусу фонемі, поширюючись найпослідовніше. Фонематичний статус обниженого голосного, що походить з *о, відзначено на карті № 1 про системи наголошеного вокалізму другого тому АУМ (автор Л. Григорчук). Саме це відзначено у монографії К. Ф. Германа “Українські говірки Північної Буковини” [3, с. 330]. Характерною особливістю більшості говірок українського діалектного простору є розрізнення твердої та м’якої вимови приголосного перед [і]. Пом’якшена вимова приголосних властива для більшості говірок південно-східного наріччя, а також південної смуги подільських і наддністрянських говірок, частково

буковинських і покутських південно-західного наріччя. Тверда вимова приголосних збережена в більшості говірок південно-західного наріччя [6, с. 178, 267].

Зміна голосного [i] відбувається лише в певному консонантному оточенні. Перед [i], що розвинувся з давнього [o] в нових закритих складах, найпослідовніше зазнають пом'якшення в українському діалектному обширі приголосні [б], [в], [г], [ж], [к], [м], [п], [р], [ф], [х], [ш] – *на¹п'ій*, *ж'інка*, *пу¹р'іх* (*поріг*), *в'іск* [19, с. 4]. У позиції після передньоязикових, сонорних [д], [дз], [з], [л], [н], [с], [т], [ц] та, зрідка, губних пом'якшення не відбувається: *стри¹й* 'стрий', *сходи¹у*, *узір*, *сли¹у*, *на¹т'і¹м*, *т'і¹л'ко*, *по¹т'і¹м*, *сти¹у* 'стіл', *пси¹у*, *на¹дв'і¹р*, *лі¹й*, *н'і¹с* 'носа – род. відм. одн'.

Процес зміни *o, *e в нових закритих складах був неоднаковим в українському діалектному просторі. Як відомо, на півночі в рефлексії етимологічних [o], [e] вирішальну роль відігравав наголос: у ненаголошеній позиції [o] та [e] зберігалися, під наголосом відбулася їх зміна в голосні неоднорідного творення, тобто дифтонги (дифтонгоїдні звуки, поліфтонги) – у північній смузі східнополіських говірок, у середньополіських та підляських говірках, або ж у монофтонги – у південній смузі східнополіських говірок та в західнополіських говірках, у тому числі на Холмщині. На території говірок південно-західного наріччя цей процес, як прийнято вважати, не залежав від наголосу.

У розв'язанні проблеми процесу виникнення звука [i] з давніх *o, *e в новозакритих складах існують різні точки зору. Проблему цю вирішували в своїх дослідженнях Т. Лер-Сплавінський, І. Панькевич, О. Курило, В. Курашкевич, Я. Рудницький, І. Ковалик, Т. Назарова, А. Залеський, І. Робчук, В. Ганцов, І. Зілінський, Ф. Жилко, О. Ткаченко [12, с. 3–14; 28, с. 348; 27, с. 37; 7, с. 17; 6, с. 48; 15, с. 13–26; 22, с. 79; 16, с. 118; 8, с. 64; 13, с. 80–83; 10, с. 11; 17, с. 355; 25, с. 18]. Найпоширенішою є думка, що перетворення *o та *e в [i] на майже цілому українському діалектному просторі відбулося внаслідок компенсаційного (замінного) подовження голосних, яке було викликане занепадом зредукованих [ъ], [ь] у зв'язку з формуванням нових закритих складів. Ця зміна відбувалася в напрямку з півдня на північ (шляхом монофтонгізації дифтонгів). Вагомим аргументом на користь цієї гіпотези є збережені залишки дифтонгів на території південноукраїнських говірок Сучавщини (Румунія), які виявив І. Робчук [16, с. 118; 21, с. 32]. На думку П. Гриценка, саме гуцульські говірки й підтвердили єдність шляху змін цього голосного – через дифтонгізацію, оскільки найдавнішу (дифтонгічну) стадію розвитку *o зберегли маргінальні південно-західні і північні ареали [4, с. 28; 5, с. 15].

У науковій літературі існує думка, згідно з якою в південно-західному діалектному масиві причина зміни давніх голосних *o, *e в [i] була іншою завдяки тривалішому збереженню тут редукованих. Припускалося вокально-асимілятивне звуження *o, *e перед складами з [ъ], [ь] ще до падіння редукованих. А з їх занепадом відбувалося якісне перетворення голосних [o] та [e] в [i] у напрямку від карпатських та сусідніх південноподільських на ті південні діалектні обшири, які дії вокальної асиміляції не знали [13, с. 80–83; 10, с. 11; 17, с. 355; 28, с. 346; 27, с. 37; 25, с. 18].

Саме говірки Карпат та Закарпаття, де існують різні рефлекси давнього [o], які можна вважати етапами якісного перетворювання цього голосного, особливо виділяються з огляду на рефлексію *o в новозакритих складах на території південно-західного наріччя. У новозакритих складах тут засвідчено: [y] – на території

східної та західної частини закарпатських говірок; [y̥] (як перехідний ступінь до повного ікавізму) – група середньокарпатських говірок та в деяких західнокарпатських говірках. А вже у верховинських говірках Закарпаття, на Покутті, на Буковині й далі на північ у діалектному обширі південного заходу – [i].

Лише на Гуцульщині рефлексом *о в новозакритих складах є /i¹/ в наголошеній позиції, а в ненаголошеному складі – /i/, як і на решті вище названої території, що засвідчують карти № 51, 53 (автор П. Приступа) та № 52 (автор М. Онишкевич) другого тому АУМ. Тобто саме на Гуцульщині, всупереч загальноприйнятій думці, наголос при зміні *о в [i] відігравав вирішальну роль, оскільки залежно від наголошеності / ненаголошеності голосного рефлексами *о були на цій території різні звуки.

Карти № 1, 2 другого тому АУМ, що зображають, відповідно, системи наголошеного та ненаголошеного вокалізму (автор Л. Григорчук), підтверджують, що основним ареалом фонем /i¹/, яка походить з *о в новозакритих наголошених складах, є гуцульські говірки.

Карта № 1 другого тому АУМ на південно-західному діалектному масиві фіксує ареал фонем /i¹/, яка походить з *о в новозакритих наголошених складах, на території південногуцульських говірок. Так, широкими смугами зеленого кольору на ясно-червоному фоні позначено семифонемну систему наголошеного вокалізму /a/ – /e/ – /i/ – /i¹/ – /i̇/ – /o/ – /y/ на території гуцульських говірок. Межі ареалу можна окреслити умовною лінією, що проходить через населені пункти Косівського р-ну (н. п. Бабин), Верховинського р-ну (н. пп. Зелена, Замагорів) Івано-Франківської області, Вижницького (н. п. Виженка), Путильського районів (н. пп. Дихтинець, Сергії, Плоска, Шепіт, Селятин) Чернівецької області, які розміщені у басейні Чорного й Білого Черемошів. Острівний маргінальний ареал знаходиться на території Румунії (навколо н. п. Поляни). Таку ж систему наголошеного вокалізму зафіксовано у більшості волинсько-поліських говірок та на півдні правобережнополіських говірок (райони м. Рівного та Новограда-Волинського).

Окрім того, обниження наголошеного [i] відображено на картах № 51 та № 52 “Рефлекси *о в наголошеному закритому складі” (картографовані слова *віз*, *тік*, *поріг*, *лій* та слово *він*) – автори, відповідно, П. Приступа та М. Онишкевич. Дані цих карт, а також записи текстів виявляють детальніше ареал звука [i¹] або [i], що охоплює територію Косівського, Верховинського районів Івано-Франківської області та Путильського, Вижницького районів Чернівецької області (гуцульські та частково покутсько-буковинські говірки), наддністрянські (населені пункти Яворівського, Городоцького, Миколаївського, Стрийського, Жидачівського р-нів Львівської області), північно-західну частину бойківських (Старосамбірський р-н Львівської області), частину надсянських (окремі населені пункти Мостиського р-ну), подільських (Збарзький, Тернопільський р-ни Тернопільської області), територію волинських (Сокальський р-н Львівської обл., Локачинський, Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Любомльський р-ни Волинської області) та, спорадично, західнополіських говірок, хоча подекуди засвідчено й паралельне вживання [i] з палаталізацією попереднього приголосного та [i]. На карті № 195 – “Родовий відмінок множини іменника *баба*” флексією *-ив* в Gen. Pl. відзначено лише в окремих населених пунктах гуцульського та покутського обширів (Селятин Путильського р-ну, Поляна Хотинського р-ну Чернівецької обл.), а суцільнішим ареалом на території західноволинських та західнополіських говірок.

На фонематичне значення рефлексу *о – /и^і/ на території гуцульських говірок, оскільки вона протиставлена /і/ та /и^є/, вказує К. Герман, підкреслюючи водночас, що в буковинських говірках названий голосний ([и^{бі}] за транскрипцією автора) – лише звукова реалізація фонему /і/ [3, с. 330].

На карті № 1 другого тому АУМ позначено лише фонему /и^і/ (як зазначено вище, завданням карт АУМ було зобразити діалектні явища, і мовні факти, які є виявами динаміки, часто залишалися не картографованими). Ареал поширення звука [и^і] з давнього *о значно більший. Але оскільки вияви такого рефлексу на решті території говірок південно-західного обширу менш послідовні, цей звук, перебуваючи фактично в стані динаміки, не засвідчений на названих картах АУМ. Спорадично вияви [и^і] з *о в новозакритих складах (в наголошеній позиції) можна знайти і в наддністрянських, подільських та інших південно-західних діалектах. Паралельне існування твердої та м'якої вимови перед [і] < *о в говірках південно-східного наріччя відзначив С. Бевзенко [1, с. 231]. Паралельне існування твердої або м'якої вимови приголосних перед [і], що походить з *о в новозакритих складах, може свідчити про те, що цей процес ще діє.

Частково рефлексами *о в новозакритих складах на території надсянських говірок є звуки [ы], [и]: *стыл, ныс, снит*; на крайньому заході лемківських говірок – [ы]. Проте дослідники вважають, що звук [ы] на території лемківських, а також частково бойківських говірок є лише першою перехідною стадією від *о до [і] [17, с. 355; 20, с. 354].

І. Зілинський відзначав як рефлекс *о в нових закритих складах у смузі говірок від групи північної до південної (тут, на думку автора, еволюція давніх голосних *о та *е не дійшла ще до [і] вузького), звук [і] (переднього ряду, артикуляція висока обнижена), що не пом'якшує попередніх приголосних. Він фіксує, що цей звук існує в говірках замішанців, лемків, гуцулів: [nis], [dim], [sil'], [stil] [29, с. 14]. Дослідник вважає, що розрізнення “твердої” чи “м'якої” вимови [і] < *о не має фонетичної підстави, оскільки в цій ситуації маємо справу лише з твердою вимовою попереднього приголосного.

Доказом служить ізольована вимова [і] в позиції, коли він або пом'якшує, або не пом'якшує попередній приголосний: *т'ік – т'-і-і-і (тік / текти); мік–т-і-і-і (тік / току)*. Фактично, в обох випадках простежується досить чітка вимова голосного [і] (переднього ряду високого підняття). Причина твердості чи м'якості попередніх приголосних у звукосполучах – тенденція до вирівнювання вимови не лише [і], а й приголосних в обох позиціях [29, с. 11]. Це підтверджує збережена тверда вимова приголосних перед [і] < *о на території, охопленій першим томом АУМ, а саме в смузі середньополіських і західнополіських говірок (населені пункти Коростенського, Радомишльського, Народицького, Черняхівського р-нів Житомирської області, Козелецького р-ну, Житомирської області, Іванківського р-ну Київської області, а також східнополіських, частково західнополіських говірок), де обниження інших голосних немає.

Карти № 3, 4, 6, 7, 8, 9 II тому АУМ (автор – П. Приступа), на яких зображено рефлекси наголошеного ґ у позиціях після передньоязикових (*тіло, дід, сіно, слід, на столі, у гнізді*), після [р] (*річка, рідко, зустріти, горіх, хрін*); після губних (*білий, обід, вітер, сміх, місяць, пішки, віра, звір*), на окремих острівних ареалах засвідчують алофон фонему /і/ – [и] в цих позиціях – територія західноволинських, частково західнополіських, середньополіських, наддністрянських, гуцульських говірок – *звир*,

хрин, *ричка*, *вира*, *дирка*, *тило*, *на столи*, *сних* ('сніг'). Подібну вимову *хлиў*, *з'вир* відзначено в середній смузї середньополіських та східнопольських говірок, де ці структури існують паралельно з іншими, у яких *ѣ* рефлексує як [e], [ie], [i]. Голосний [и] на цій території виник не внаслідок дії тенденції до обниження наголошених голосних переднього ряду, а є лише однією із збережених стадій процесу монофтонгізації дифтонгів, який проявився, коли зникла палатальність після губних та [р] й спричинила таку рефлексію *ѣ* (Див. карти № 4, 7, 8, 10 I тому АУМ).

Проте вважаємо, що в зоні дії тенденції до обниження наголошених голосних звук [и] ятевого походження міг зберегтися якраз завдяки існуванню обниженого наголошеного голосного переднього ряду [e]. Це підтверджує ідею про системність на певних територіях явища обниження усіх наголошених голосних переднього ряду незалежно від їх походження.

П. Приступа, користуючись скартографованим матеріалом до АУМ, намагався визначити поширення рефлексів давнього наголошеного *о в нових закритих складах на території, охопленій другим томом АУМ [18, с. 135–142]. Уважаючи [и] < *о виявом ранньої стадії розвитку *о в [і], П. Приступа відзначав це явище лише в західній та південній частинах північних говірок (західна і північна смуги Волинської області, на північ від Володимира-Волинського, південна частина Рівненської області, частина Житомирської області й невелика частина Хмельницької області, яка врізується клином між Рівненською і Житомирською областями) [18, с. 138]. І лише невеликий острівний ареал, де звук [и] виступає паралельно зі звуком [i^н], окреслює на межі південно-східної частини Івано-Франківської і південно-західної частини Чернівецької областей. Характерно те, що в окремих населених пунктах (с. Пальче Олицького району Волинської області, н. п. Смородськ Висоцького району, Карасин Сарненського району, Рокитне Костопільського району Рівненської області) рефлексом *о в новозакритих наголошених складах є звук [и^с], тобто саме тут відзначено максимальне обниження (а отже, ядро діалектного явища) репрезентантів фонем /i/, коли її звукове поле досягло не лише меж фонем /и/, а навіть частково поля розсіювання фонем /e/ (*ви^сз*, *ни^сж*, *ри^сг*, *сти^сл*, *ти^ск*).

Доцільно згадати й про правописну дискусію в Галичині, у ході якої важливу роль відводили позначенню на письмі звука [і] різного походження. За правописом Мовної комісії НТШ, прийнятим у 1907–1908 рр. (діяв у виданнях НТШ до 1922 р.), на позначення на письмі звуків [і] < *е, [і] < *о та [і] < *ѣ* пропонували різні графічні відповідники – і та ї. Цю думку підтримували І. Верхратський, О. Синявський, С. Смал-Стоцький, пізніше Василь Сімович, які вважали вимову і < *о (без пом'якшення попереднього приголосного) нормою української літературної мови. На думку О. Синявського, м'яка вимова приголосних [н], [д], [т], [л] у цій позиції "була б недобра, нечиста" [23, с. 15]. Тому це мало б відбиватися й на письмі: буква і позначала б тверду вимову (*ніс / носа*), ї – м'яку (*ніс / нести*) [2, с. 16; 24, с. 53].

Проте з метою уніфікації (твердий приголосний перед [і] < *о невластивий для більшості говірок південно-східного наріччя) пропонувався лише один знак *і* для позначення звука [і] різного походження, оскільки розрізнення на письмі м'якого та твердого [і] призвело б до значних труднощів на практиці.

Звичайно, для літературної мови процес поступової уніфікації внаслідок поширення м'якої вимови перед [і] з *ѣ*, е на [і] з о, -ні неминучий і незворотний. Іншою є ситуація в діалектному мовленні, у якому тверда вимова приголосних перед

[i], що походить з давнього *o в нових закритих складах та перед [i] в закінченні прикметників твердої групи у множині, властива мовцям на значній території. Імовірно, відповідна обнижена вимова [i] зберігається внаслідок дії тенденції до обниження наголошених голосних переднього ряду. Тому, звичайно, визначення території ядра та периферії обниження голосного [i] відзначається певною умовністю, адже важко категорично стверджувати, чи це обниження наголошеного [i] в цих умовах, чи лише збереження твердої вимови, насамперед зубних приголосних, перед [i], який походить з давнього *o в нових закритих складах.

Спіраючись на матеріали АУМ та дані низки діалектологічних досліджень, можемо припустити, що ареал /i/ < *o, охоплюючи південну частину верховинських говірок, де *o > [i] незалежно від наголосу, потрапляє тут у зону дії сильного обниження наголошених голосних переднього ряду. Наголошений звук [i] змінює свою артикуляцію, зазнає обниження, і тому в системі фонем гуцульських говірок існує вже фонема /i¹/. Це епіцентр явища. Можливо, у минулому саме тут був один з діалектотворчих осередків зі своїм ядром та периферією, що сьогодні зберігся лише у вигляді невеликої діалектної конструкції з окремими маргінальними ареалами.

Другий том АУМ містить карту, що відображає розрізнення твердої / м'якої вимови приголосних перед [i] < *o (№ 87 “Опозиція твердості ~ м'якості передньоязикових перед [i] (наголошена позиція)” – автор Т. Назарова), а в третьому томі Атласу вміщено узагальнювальні карти відповідної вимови звука [i] різного походження – карти № 5 “Опозиція /i~/и/ (генетичний обсяг)”, № 9 “Розвиток [i] з ě та o, e в нових закритих складах”, № 14 “Опозиція твердості / м'якості передньоязикових перед [i] (автор карт Т. Назарова): на території значної частини говірок південно-західного наріччя, у тому числі наддністрянських, волинських, подільських та окремих говірок південно-східного наріччя, як зафіксовано на картах, існує тверда вимова передньоязикових приголосних перед [i] < *o. У зв'язку з імовірністю існування твердої вимови приголосних перед [i] та обниження артикуляції наголошеного голосного [i] в результаті тенденції до обниження наголошених голосних переднього ряду [и] та [e], ми не подавали картосхеми, яка б ілюструвала обниження наголошеного голосного переднього ряду [i].

На основі того, що саме в гуцульських говірках зміна артикуляції наголошених голосних переднього ряду виявлена найпоспідовніше, можна вважати цю територію епіцентром обниження, а отже, названий ареал є місцем локалізації явища як вияву стативи, навколо якого діє тенденція (динаміка) до обниження наголошених голосних. На підтвердження можна навести приклади спорадичної обниженої вимови не лише [i] < *o, а й [i] < *e, а також [i] ятевого походження в дослідженні І. Зілинського – *пип, дриб, грим, двир, рик, ричка* (територія Косівського, Вижницького районів) [10, с. 11].

Ю. Шевельов [26, с. 761] відзначав, що на значній частині українського діалектного простору (зона від Підляшшя до Прилук та Гуцульщина) рефлексом *o в новозакритих складах є [и¹] ([у¹] за транскрипцією автора). У гуцульських говірках, де всі наголошені голосні переднього ряду послідовно зазнавали обниження артикуляції, [и¹] є вторинним і специфічним саме для цієї зони рефлексом *o.

Отже, процес творення голосного [i], будучи новішим, імовірно, на території частини південно-західного наріччя зустрівся із дією тенденції до обниження наголошених голосних, що спричинило зміни в артикуляції цього звука в бік голосного [и]. Фактично ми можемо спостерігати зафіксовані стадії якісного

перетворення цього голосного під дією обниження наголошених голосних переднього ряду. Можемо вивести й ареал тенденції до обниження вимови [i] до [и], що походить з *o, яка реалізується в низці звуків: [i^н...и^л...и]. Це територія частини наддністрянських, частково покутсько-буковинських говірок. Наявні також спорадичні вияви обниженого наголошеного голосного [i] – [i^н], [и^л] в надсянських, подільських, лемківських, бойківських говірках.

На території гуцульських говірок лише в наголошених складах функціонують алофони фонем /i/ (семифонемна система вокалізму), а на решті території південно-західного наріччя (частково північнобуковинських, покутських, наддністрянських, спорадично в подільських, надсянських, лемківських) – звук [и^л] (алофон фонем /i/), що фіксується на місці *o в новозакритих складах і є одним із виявів тенденції до обниження наголошених голосних переднього ряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. Українська діалектологія / С. Бевзенко – К. : Вища школа, 1980.
2. Верхратський І. Наша правопись / І. Верхратський – Львів, 1913.
3. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини / К. Ф. Герман – Чернівці, 1995.
4. Гриценко П. До цілості: гуцульський діалект у дослідженнях Я. В. Закревської // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів. – 2000. – С. 27–29.
5. Гриценко П. До глибин народної мови: Іван Робчук і його дослідження українських говірок Румунії // Іван Робчук. Студії і статті. – Бухарест : Мустанг, 1999. – С. 9–19.
6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко – К., 1966.
7. Жилко Ф. Т. Голосні неоднорідного творення (“дифтонги”) в українській мові // Українська мова в школі. – 1962. – № 3. – С. 16–23.
8. Залеський А. М. Замінне подовження голосних в українській мові // Мовознавство. – 1988. – № 2. – С. 58–65.
9. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови / А. М. Залеський – К., 1973.
10. Зілинський І. До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів / І. Зілинський – Львів : Накл. НТШ, 1926.
11. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів / І. Зілинський – ЗНТШ. – Т. СХVII–СХVIII. – Львів, 1913.
12. Ковалик І. І. Історія системи голосних фонем у староруській і українській мовах // Питання українського мовознавства. – Львів, 1956. – С. 3–14;
13. Курило О. Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах у південній групі українських діалектів (з малого Поділля) / О. Курило. – К., 1928.
14. Назарова Т. В. Фонологическое описание говора контактной зоны // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1969. – Москва, 1970.
15. Назарова Т. В. Розвиток рефлексів *ѣ, *о, *е в українських говорах // Мовознавство. – 1972. – № 1. – С. 13–26.

16. Павлюк М., Робчук І. Рефлекси давніх о, е в нових закритих складах в українських говірках Румунії // Праці XIII республіканської діалектологічної наради. – К., 1970. – С. 113–121.
17. Панькевич І. Уваги до вияснення процесу ікання в українських південнокарпатських говорах // Збірник пам'яті Івана Зілинського (1879–1952). – Нью-Йорк, 1994. – С. 345–361.
18. Приступа П. І. Рефлекси давнього наголошеного о в нових закритих складах на території західних говорів української мови (На матеріалі II тому Діалектологічного атласу української мови) // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. 5.– К., 1962. – С. 135–142.
19. Приступа П. І. Тверді і м'які приголосні перед і в українській мові // Діалектологічний бюлетень. – Вип. V. – К. : Вид-во АН УРСР, 1955. – С. 3–8.
20. Пшеп'юрська-Овчаренко М. На пограниччях надсянського говору. Фонетика. // Збірник пам'яті Івана Зілинського (1879–1952). – Нью-Йорк, 1994. – С. 363–381.
21. Робчук І. З історії вивчення українських говірок Румунії // Іван Робчук. Студії і статті. – Бухарест : Мустанг, 1999. – С. 27–34.
22. Рудницький Я. Українська мова та її говори / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1977.
23. Синявський О. Норми української літературної вимови / О. Синявський. – Х. ; К., 1931.
24. Сімович В. Граматика української мови. 2-ге доповнене видання / В. Сімович. – Ляйпціх. – 1921. – Фотопередрук з післясловом О. Горбача. – Мюнхен, 1986.
25. Ткаченко О. Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі // Мовознавство. – 1998. – № 3–10.
26. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов – Харків : Акта, 2002.
27. Kuraszkiwicz W. Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej / W. Kuraszkiwicz. – Warszawa, 1963.
28. Lehr-Splawiński T. Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej // Przegląd współczesny. – Kraków, 1928. – № 70.– S. 325–361.
29. Zilyński J. Opis fonetyczny języka ukraińskiego // “Prace komisji językowej”. – Wr. 19. – Kraków, 1932.– S. 14.

Стаття надійшла до редакції 28.10. 2011
доопрацьована 19. 11. 2011
прийнята до друку 10. 01. 2012

THE STRESSED FRONT VOWELS LOWERING IN THE UKRAINIAN DIALECTS (CHANGE ARTICULATION [ɪ])**Oksana Kostiv**

*Ivan Franko National University of Lviv,
The department of Ukrainian Language,
Universytets'ka Str., 1/234, 79000, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17*

The article contains description of the stressed vowel [ɪ] articulation. The author analyses lower pronunciation of the stressed front vowels (well known as obnyzhennya). Attention is focused on communication phenomena of the stressed front vowels of lowering (as one of the main features of the south-western dialects) and distinguishing hard / soft pronunciation of consonants before sound [ɪ] different origin.

Key words: linguistic geography, dialectology, core, peripherals, the stressed front vowels lowering (obnyzhennya).

СНИЖЕНИЕ АРТИКУЛЯЦИИ УДАНЫХ ГЛАСНЫХ В УКРАИНСКОЙ ДИАЛЕКТНОЙ РЕЧИ (ИЗМЕНЕНИЕ АРТИКУЛЯЦИИ [ɪ])**Оксана Костив**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/234, 79001, Львов, Украина,
тел.: (032) 239 47 17*

В статье характеризуется артикуляция ударного гласного [ɪ]. Обращается внимание на связь между сниженным произношением ударных гласных переднего ряда (характерной черты говоров юго-западного наречия украинского языка) и различием твердого/мягкого произношения согласных перед звуком [ɪ] разного происхождения.

Ключевые слова: лингвистическая география, диалектология, ядро, периферия, снижение артикуляции ударных гласных переднего ряда.